

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Π. ΑΛΕΞΑΚΗΣ

**Λαϊκές παραδόσεις και τοπίο στον Καβομαλιά.
Μια ανθρωπολογική-σημειολογική προσέγγιση
του φανταστικού***

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Σκοπός αυτής της μελέτης είναι να εξετάσει από ανθρωπολογική και σημειολογική οπτική το τοπίο του Καβομαλιά στην Πελοπόννησο σε σχέση με το λαϊκό φανταστικό και τις λαϊκές παραδόσεις των κατοίκων των Βατικών (πρώην Δήμου Βοιών), μιας περιοχής κοντά στον Καβομαλιά. Μετά από μια σύντομη περιγραφή της γεωγραφίας του Καβομαλιά παρουσιάζεται ένας αριθμός παραδόσεων από τα χωριά Βελανίδια, Άγιος Νικόλαος, Λάχι, Κάμπος και Καστανιά. Η ανάλυση και η σύγκριση αυτών των παραδόσεων δείχνουν ότι οι κάτοικοι αντιλαμβάνονται τον Καβομαλιά σαν ένα στοιχειωμένο και επικίνδυνο τόπο, λόγω της δραστηριότητας των πειρατών παλαιότερα και των κακών καιρικών συνθηκών που επικρατούν συνήθως στην περιοχή. Έτσι για να εξουδετερώσουν τους κινδύνους και να προστατευθούν από όλα τα κακά οι κάτοικοι κτίζουν εκεί ναούς, εξωκκλήσια και μοναστήρια.

Λέξεις κλειδιά: φανταστικό, παραδόσεις, τοπίο, πειρατές, δεισιδαιμονίες, αντίπνοιες

Η προβληματική. Τοπίο και φανταστικό

Οι μύθοι και οι λαϊκές παραδόσεις έχουν συχνά αιτιολογικό χαρακτήρα και τις περισσότερες φορές, σε αντίθεση με τα παραμύθια, συνδέονται με ορισμένους

---

* Διευρυμένη και επεξεργασμένη εισήγηση που παρουσιάστηκε στο Διεθνές Συμπόσιο «Καβομαλιάς. Από το Ομηρικό στο Σύγχρονο Τοπίο» (Μονεμβάσια 30 Απριλίου - 1 Μαΐου 2011), με τον τίτλο «Λαϊκές παραδόσεις και τοπίο στον Καβομαλιά. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση».

τόπους¹. Με αυτόν τον τρόπο ο χώρος εξανθρωπίζεται και μεταβάλλεται σε τόπο και τοπίο. Ο τόπος παίρνει τη μορφή ενός μυθολογικού κειμένου που συνδέεται άμεσα και έμμεσα με τη συλλογική μνήμη και το φαντασιακό. Δηλαδή ουσιαστικά ο τόπος/τοπίο μπορεί να αναγνωσθεί και να ερμηνευθεί με τη βοήθεια των εθνοκειμένων (ethnotexts), δηλαδή των αφηγήσεων. Πρόκειται για μια εγγραφή της αφηγηματικότητας στο χώρο.

Πριν προχωρήσω όμως στο θέμα μου, θα ήθελα να κάνω μια σύντομη παρουσίαση των δύο αυτών εννοιών, τοπίο και φαντασιακό από ανθρωπολογική άποψη, για να γίνουν πιο κατανοητά, αυτά που θα ακολουθήσουν.

Η έννοια του τοπίου, αν και η αφετηρία της είναι η ζωγραφική², έχει απασχολήσει τις τελευταίες δεκαετίες πολλούς ειδικούς: γεωγράφους, κοινωνιολόγους,

1. Μαριλένα Παπαχριστοφόρου, «Αφηγηματικότητα, χώρος: συνομιλώντας με ένα νησιώτικο τοπίο», στο Αλεξάκης, Βραχιονίδου, Οικονόμου (επιμ.), *Ανθρωπολογία και συμβολισμός στην Ελλάδα*. Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2008, σελ. 283-307. Marilena Papachristoforu, «Légendes et lieux en partage: Le cas d'une communauté insulaire en Grèce», *Fabula* 47, no 1/2 (2006), σελ. 33-43. Marilena Papachristoforu, «Traces of Old Legends in a Modern Local Tradition», <http://www.folklore.ee/folklore/vpl40/greece.pdf>: 73-86, έτος ανάρτησης 2008. Aikaterini Polymerou-Kamilaki, «Water Management in Myths and Legends of the Greek People», στο *Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptations. Proceedings of the 15th Congress of the International Society for Folk Narrative Research, June 21-27, 2009 Athens*, Scholarly Supervision: Aikaterini Polymerou-Kamilaki, Editorship Committee: Aikaterini Polymerou-Kamilaki, Evangelos Karamanes, Ioannis Plemmenos, Publications of the Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens – 31, Athens 2014, vol. II, σελ. 1-21. Evangelos Karamanes, «Space and imaginary in the legends of Aspropotamos region. Prefecture of Trikala, Thessalia, Greece» στο *Narratives Across Space and Time...*, ό.π., σελ. 65-76. E. P. Alexakis, «Women, serpents and water: "Paradise Lost" at Mourgana in Thesprotia of Epirus (Greece)» στο *Narratives Across Space and Time...*, ό.π., vol. I, σελ. 1-14.

2. Βλ. Μαριλένα Ζ. Κασιμάτη, «Η μεταμόρφωση του τοπίου σε καλλιτεχνικό δημιούργημα» στο *Η Ολλανδική Τοπιογραφία του 17^{ου} αιώνα*. ΥΠΠΟ Εθνική Πινακοθήκη, Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Αθήνα, 1985, σελ. 22-24. Ευγενία Αλεξάκη *Πρόλογος στο φυλλάδιο της ζωγραφικής έκθεσης τοπίου του Μίλτον Γκολέμα, «Κάτω από τον Ουρανό»*. Zoumboulakis Galleries, Αθήνα [2011]. Πρβ. και Νίκος Μπελαβίλας, «Η αστική και αγροτική μορφολογία στις περιηγητικές και χαρτογραφικές πηγές», στο Παναγιώτης Ν. Δουκέλλης (επιμ.), *Το Ελληνικό Τοπίο. Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τόπου*. Εστία-Κολλάρος και Σία, Αθήνα 2005, σελ. 163-186. Παρασκευάς Ποτηρόπουλος, «Χώρος, τόπος, τοπίο: Οι πολλαπλές διαστάσεις των τοπικών κοινοτήτων και η σύγχρονη ερευνητική τους προσέγγιση. Το Περιβόλι Γρεβενών», *Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου «100 χρόνια Ελληνικής Λαογραφίας (1909-2009), Αθήνα 11-13 Μαρτίου 2009*, περ. *Λαογραφία* 42 (2010-2012), σελ. 793-814. Θεανώ Τερκενλή, «Η σχέση άνθρωπος-τοπίο στη σύγχρονη Ελλάδα: μια πολιτισμική επαναπροσέγγιση», στο Θ. Παπαγιάννης – Α. Σορώτου (επιμ.), *Σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), Αθήνα 2010, σελ. 45-46.

ανθρωπολόγους, ιστορικούς, αρχαιολόγους κ. ά.³ Η λέξη τοπίο στα ελληνικά είναι νεότερο παράγωγο της λέξης τόπος και είναι μετάφραση της αγγλικής λέξης landscape που προέρχεται από την ολλανδική landschap (στα γερμανικά Landshaft). Στα αγγλικά αρχικά η λέξη παρουσιάζεται ως landskip⁴. Στα γαλλικά εξάλλου η λέξη που σημαίνει τοπίο είναι paysage και προέρχεται από λέξη pays (τόπος, χώρα) και αυτή από τη λατινική λέξη pagus (χωριό, ύπαιθρος).

Ξεκινάμε με το δεδομένο ότι η έννοια του τοπίου δεν είναι τόσο σαφής, γι' αυτό το λόγο υπάρχει διαμάχη μεταξύ των διαφόρων επιστημόνων και ιδιαίτερα των γεωγράφων και των ιστορικών της τέχνης, που επεκτείνεται και στους κοινωνιολόγους, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι ο «πολιτισμός δίνει μορφή στο φυσικό τοπίο ή περιβάλλον, για να δημιουργηθεί το πολιτισμικό τοπίο». Δηλαδή το πολιτισμικό τοπίο προέρχεται από το φυσικό τοπίο με τη δράση μιας πολιτισμικής ομάδας. Ο πολιτισμός είναι ο κύριος παράγων, το φυσικό περιβάλλον το μέσο και το πολιτισμικό τοπίο το αποτέλεσμα⁵.

Αντίθετα, οι γεωγράφοι δίνουν ένα περισσότερο στατικό ορισμό του τοπίου. Γι' αυτούς είναι «μια πολιτισμική εικόνα, ένας ζωγραφικός τρόπος αναπαράστασης ή συμβολισμού του περιβάλλοντος». Σήμερα όμως οι πολιτισμικοί επιστήμονες θεωρούν ότι το τοπίο είναι μια πολιτισμική διαδικασία, η οποία μπορεί να απεικονισθεί και εθνογραφικά⁶. Οι αφηγήσεις ιδιαίτερα εστιάζουν συνεχώς στη σχέση μεταξύ προσκηνίου, του τόπου και της «εσωτερικότητας», του χώρου και της «εξωτερικότητας». Άλλες φορές το τοπίο ορίζεται μεταφορικά ως «ένας πολιτισμικός χάρτης» που θέλει μια ιδιαίτερη ανάγνωση⁷.

Γενικά, υποστηρίζεται ότι ενώ το τοπίο εκλαμβάνεται συνήθως σαν μια ξεχωριστή πολιτισμική ιδέα και αναλυτική έννοια, εντούτοις δεν μπορεί να απομονωθεί από έναν αριθμό σχετικών εννοιών, όπως τόπος και χώρος, μέσα και έξω, εικόνα και αναπαράσταση⁸.

Στην Κοινωνική Ανθρωπολογία με δεδομένο αρχικά το θετικιστικό προσανατολισμό της, η έννοια του τοπίου, ως κύριου αντικειμένου μελέτης, παρουσι-

3. Richard Muir, «Geography and the History of Landscape: Half a Century of Development as Recorded in the Geographical Journal», *The Geographical Journal* 164/2 (1998), σελ. 148-154.

4. Eric Hirsch, «Introduction. Landscape: Between Place and Space» στο Eric Hirsch and Michael O' Hanlon (επιμ.), *The Anthropology of Landscape*, Clarendon Press, Oxford 1997, σελ. 2.

5. Hirsch, ό.π., σελ. 5.

6. Hirsch, ό.π., σελ. 5, 22.

7. Hirsch, ό.π., σελ. 5, 17.

8. Hirsch, ό.π., σελ. 4.

άζεται πολύ αργά και πιο συγκεκριμένα στις αρχές της δεκαετίας του 1990, και αυτό οφείλεται στην επίδραση στην Ανθρωπολογία του φιλοσοφικού κινήματος της Φαινομενολογίας και της μελέτης του φαντασιακού. Θα έλεγα ότι η έννοια του φαντασιακού ιδιαίτερα στη βρετανική Κοινωνική Ανθρωπολογία εισέρχεται με τη μελέτη του τοπίου και οι προσεγγίσεις επεκτείνονται γενικότερα και στο αρχαίο ελληνικό κόσμο, κυρίως με τις μελέτες του Richard Buxton⁹.

Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι οι ανθρωπολόγοι δεν ασχολήθηκαν με το τοπίο και ενωρίτερα. Από τις πρώτες κιόλας εθνογραφικές μελέτες στις εισαγωγές των βιβλίων (μονογραφιών) υπάρχουν πάντα λεπτομερείς περιγραφές των τοπίων, όπως τα είδαν οι ίδιοι ως εξωτερικοί παρατηρητές. Αυτή όμως η πρακτική γρήγορα ξεπεράστηκε και οι ανθρωπολόγοι στράφηκαν στην εξέταση του τρόπου με τον οποίο οι ντόπιοι ή οι γηγενείς αντιλαμβάνονται το περιβάλλον τους. Από την οπτική δηλ. οι γηγενείς μέσα στο τοπίο πέρασαν στην προσέγγιση του τοπίου μέσα από τους ίδιους τους γηγενείς¹⁰.

Η διαδρομή εξάλλου της έννοιας του φαντασιακού είναι αξιοσημείωτη καθώς αυτό απετέλεσε το κέντρο του ενδιαφέροντος κοινωνικών επιστημόνων, θρησκευολόγων, ψυχολόγων, κοινωνικών φιλοσόφων, φιλοσόφων κ.ά. Το φαντασιακό συνδεδεμένο με την φαντασία είναι η ικανότητα να σχηματίζουμε εικόνες, όπου εικόνα ορίζεται τόσο η συγκεκριμένη ή νοερή αναπαραγωγή αυτού που είδαμε με την όραση, όσο και η πνευματική επανάληψη ενός αισθήματος ή ακριβέστερα μιας παράστασης, την εμπειρία του οποίου είχαμε προγενέστερα. Τα πεδία εφαρμογής των προσεγγίσεων του φαντασιακού σε απόλυτη συνάρτηση με το συμβολισμό είναι η μυθολογία, η θρησκεία, η τελετουργία, η πολιτική κλπ. Προκαταβολικά σημειώνω ότι το φαντασιακό είναι η περιοχή της αντίθεσης και της ταυτότητας και το συμβολικό η περιοχή της ομοιότητας και της διαφοράς¹¹.

Στην εισήγηση λοιπόν αυτή θα παρουσιάσω, θα εξετάσω και θα αναλύσω το φαινόμενο αυτό, δηλ. τη σχέση της λαϊκής παράδοσης, του τοπίου και του φαντασιακού, όπως το συναντάμε στα Βάτικα Λακωνίας σε σχέση με το ακρωτήριο του Καβομαλιά, μέσω μιας σειράς ζωντανών σύγχρονων λαϊκών διηγήσεων.

9. Hirsch, ό.π., R. Buxton, «Imaginary Greek Mountains», *Journal of Hellenic Studies* 112 (1992), σελ. 1-15. R. Buxton, *Όψεις του φαντασιακού στην αρχαία Ελλάδα. Η μυθολογία και τα συμφραζόμενά της* (μτφ. Τ. Τυφλόπουλος), University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002 [1994]. Ε. Π. Αλεξάκης, «Ανθρωπολογικές διαδρομές στο συμβολικό και το φαντασιακό: ρήξεις και συγκλίσεις», στο Αλεξάκης, Βραχιονίδου, Οικονόμου (επιμ.), *Ανθρωπολογία και συμβολισμός*, σελ. 11-41.

10. Hirsch, ό.π., σελ. 1-2.

11. Πρβ. Αλεξάκης, ό. π.

Γεωγραφία και τοπογραφία του Καβομαλιά. Σημειολογική οπτική

Δεν μπορούν να κατανοηθούν οι λαϊκές παραδόσεις που θα παραθέσω χωρίς μια στοιχειώδη περιγραφή του χώρου και του τόπου όπου αναφέρονται. Ο Καβομαλιάς είναι η απόληξη της χερσονήσου της Επιδαύρου Λιμηράς και έχει συντεταγμένες 36° 26 Β΄ και 23° 12 Α΄. Βρίσκεται δηλαδή ακριβώς στο σημείο συνάντησης του Μυρτώου, του Κρητικού και του Ιονίου Πελάγους. Πρόκειται για ιδιαίτερα απόκρημνο ακρωτήριο σε ορισμένα σημεία με ύψος 600 ως 700 μ. Το βάθος στην περιοχή είναι αρκετά μεγάλο μέχρι και 55 μ., έτσι δεν υπάρχουν κίνδυνοι για τη ναυσιπλοΐα από υφάλους. Ο κυματισμός όμως κοντά στις ακτές γίνεται μερικές φορές πολύ επικίνδυνος, κυρίως για τα μικρά πλοία, και πάντα επικίνδυνος για τα ιστιοφόρα, που μπορεί να συναντήσουν σφοδρούς βόρειους ανέμους ή συνεχόμενες άπνοιες αλλά και αντίπνοιες (ξαφνικές μεταβολές τοπικά κατεύθυνσης των ανέμων).

Γι' αυτούς τους λόγους το 1883 στο ακρωτήριο του Καβομαλιά κατασκευάστηκε φάρος σταθερού φωτός, επειδή όμως οι ναυτικοί το εκλάμβαναν για αστέρι ή φανάρι σε ιστό ατμόπλοιου, το 1927 αντικαταστάθηκε με μηχανήμα εντατικότερο που εκπέμπει ζευγάρι λευκές αναλαμπές.

Από άποψη γεωλογική σύμφωνα με τις έρευνες του Συμεωνίδη από το Παλαιόκαστρο και νότια βρίσκεται ασβεστολιθικό πέτρωμα που επικαθεται σε μαρμαρυγιακό σχιστόλιθο, ενώ μπροστά υπάρχει ακρωτήριο, που συνίσταται από νεογενή στρώματα που κλίνουν ελαφρά προς δυσμάς. Ο λιθολογικός χαρακτήρας των εν λόγω αποθέσεων είναι μάργες κατρινόφαιες που εναλλάσσονται με ψαμμίτες της πλειοκαίνου περιόδου. Φατοί ψαμμίτες συναντιούνται παραλλακά μέχρι τον Προφήτη Ηλία και την Αγία Μαρίνα (περιοχή Βρωμώντας). Τα στρώματα του Προφήτη Ηλία και της Αγίας Μαρίνας έχουν υποστεί έντονη διάβρωση και στη συνέχεια έντονη διάβρωση¹².

Κατά την αρχαιότητα στο ακρωτήριο υπήρχαν δύο ιερά, του Απόλλωνα ανατολικά και του Ποσειδώνα δυτικά, όπου υπήρχαν και αγάλματα των θεών. Το άγαλμα του Ποσειδώνα βρισκόταν στο ιερό Νυμφαίο ή Νύμφαιο στη μόνη περιοχή η οποία θα μπορούσε να κατοικηθεί και που σύμφωνα με τους αρχαιολόγους έχει ταυτιστεί με τη θέση Κλεφταύλακο (μικρός στενόμακρος όρμος) της Αγίας Μαρίνας, όπου κοντά υπάρχει νερό (παραθαλάσσιο σπήλαιο Κανατάκι) και έχουν εντοπισθεί ίχνη μεγάλου οικισμού άγνωστου στη βιβλιογραφία¹³.

12. Νικ. Κ. Συμεωνίδης, «Στρωματογραφικά και παλαιοντολογικά έρευνα επί των νεογενών σχηματισμών της Λακωνίας ιδία των περιοχών Νεαπόλεως (επαρχία Επιδαύρου Λιμηράς) και της έναντι κειμένης νησίδος Ελαφονήσου», *Αρέσκουσα* 2 (2002), σελ. 257-258.

13. Αντώνιος Τάντουλος, «Η πρώτη χαρτογράφηση της χερσονήσου του Μαλέα και των

Η ευρύτερη περιοχή συνίσταται σε αναπεπταμένο βραχώδες πλάτωμα διάσπαρτο με νησίδες αγρών-λάκκες και ονομάζεται Βρωμώντας. Κατά τον Πίκουλα η μοναδική δυνατότητα να προσαρμοσθεί πλεύσιμο με ασφάλεια είναι ο αμμόδης μυχός του Κλεφταύλακου. Επιπλέον εκεί που γλύφει το κύμα αναβλύζει νερό, σήμερα διαμορφωμένο σε πηγάδι με χειραντλία. Ο ίδιος ερευνητής δεν έχει εντοπίσει προς το παρόν τίποτα σχετικό κατά μήκος της βραχώδους ακτογραμμής και στην πορεία προς τον κυρίως Καβομαλιά (ακρωτήριο), ούτε στην περιοχή του Αγίου Γεωργίου ή της Αγίας Ειρήνης¹⁴.

Σημειώνω ότι κατά τη αρχαιότητα αλλά και αργότερα ο Καβομαλιάς χρησιμοποιείτο σαν βάση για τον καθορισμό των αποστάσεων, ενώ οι μικροί όρμοι της περιοχής σε διάφορες περιόδους χρησιμοποιούνταν σαν ορμητήρια πειρατών.

Η αρχαία ονομασία του Καβομαλιά ήταν Μαλέας. Το όνομα ετυμολογείται από τη λέξη της δωρικής διαλέκτου «μάλον», δηλ. μήλον που σημαίνει πρόβατο. Σημαίνει δηλ. τόπο που έχει πολλά πρόβατα, όπου και λατρεία του Απόλλωνος Μαλεάτου. Τα νεότερα χρόνια στους ξένους ιδιαίτερα ήταν γνωστός σαν ακρωτήριο του Αγίου Αγγέλου (Cavo Sant'angelo), από εκκλησιάκι των Ταξιαρχών που υπήρχε εκεί από το 16^ο αιώνα¹⁵. Το εκκλησιάκι αυτό έχει σημανθεί και σε πολλούς παλαιότερους χάρτες της Πελοποννήσου. Η ονομασία αυτή οδήγησε και τη διακεκριμένη Βατικιάτσα συγγραφέα Ελένη Σαραντίτη, να δώσει τίτλο σε ένα βιβλίο της «Το ακρωτήριο του Αγίου Αγγέλου». Άλλωστε το τοπίο του Καβομαλιά ποτέ δεν έπαψε να εμπνέει υτόπιους και ξένους λογοτέχνες και ποιητές, όπως οι Γεωργουδής, Φύλλης, Καρκαβίτσας, Λαμαρτίνος κ.ά.

Σήμερα, σημειολογικά όσον αφορά τον κτισμένο χώρο, εξωκλήσια και μοναστήρια της περιοχής είναι: στην ακτογραμμή το εξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου Βελανιδίων, το μοναστήρι της Αγίας Ειρήνης και το εξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου (κοντά στο φάρο του Καβομαλιά). Το εξωκλήσι της Αγίας Μαρίνας και το εξωκλήσι του Προφήτη Ηλία. Στην Ελλάδα τα ξωκλήσια του Προφήτη Ηλία πολύ σπάνια κτίζονται κοντά στη θάλασσα, αν και η λαϊκή παράδοση, συνδεδεμένη με το μύθο του Οδυσσέα, τον θέλει παλιό ναυτικό¹⁶. Στο εσωτερικό και προς τα ανατολικά παράλια το εξωκλήσι του Αγίου Μύρωνος και τώρα το

κοντινών νησιών μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας (1477-1528)», *Αρέσκουσα* 1 (1999), σελ. 239. Γ. Α. Πίκουλας «Η Χερσόνησος του Μαλέα: Απολογισμός και προοπτικές. Σχεδιάγραμμα έρευνας», *Αρέσκουσα* 2 (2002), σελ. 238- 240.

14. Πίκουλας, ό., π., σελ. 241-242.

15. Τάντουλος, ό.π., σελ. 239.

16. Πρβ. Νικόλαος Γ. Πολίτης, *Παραδόσεις*. Εν Αθήναις 1904, τόμ. Α', σελ 116 και Β', σελ. 892.

νεότερο μοναστήρι του Αγίου Θωμά του εν Μαλέω, στη θέση παλαιότερου ναΐσκου. Είναι παράξενο πως στη συγκεκριμένη ακτογραμμή δεν υπάρχει εξωκλήσι του Αγίου Νικολάου προστάτη των ναυτικών. Στο εσωτερικό του Καβομαλιά επίσης προς το χωριό Άγιος Νικόλαος υπάρχουν και τα εξωκλήσια της Παναγίας της Ελεούσας και του Αγίου Δημητρίου. Τα εξωκλήσια της ακτογραμμής πέρα από τις άλλες λειτουργίες τους βοηθούν σημαντικά και στον προσανατολισμό των ναυτικών.

Σύγχρονοι μύθοι και λαϊκές παραδόσεις

Παράδοση 1η

Στην περιοχή των Βελανιδιών, κοντά στον Καβο-Μαλιά υπάρχει το εκκλησάκι του Αγίου Μύρωνα [και το νερό]. Σύμφωνα με μια τοπική παράδοση, οι καλόγεροι που ασκήτευαν στον Καβο-Μαλιά υπόφεραν πολύ, γιατί δεν είχαν νερό. Αναγκάζονταν να περπατήσουν 3-4 χλμ. ως τη θέση Σπάρτο, για να βρουν νερό. Ο Όσιος Θωμάς [που ασκήτευε στο μοναστήρι της Αγίας Ειρήνης] χτύπησε με το ραβδί του σε βράχο ή ακούμπησε το χέρι του, και ανέβλυσε νερό. Το νερό αυτό, το αγίασμα, έχει θαυματουργικές ιδιότητες. Το 1990 τοποθετήθηκε μια μαρμαρίνη πλάκα με την επιγραφή: «Υδωρ εστί θαύμα του ασκητέψαντος και αγιάσαντος εν τη περιοχή ταύτη Θωμά εν Μαλέω» και κτίστηκε ναός.

(Κατσούλη-Συμεώνογλου 2002, 250-252, πληρ. Παναγιώτης Δελακοβίας, Άγιος Νικόλαος).

Παράδοση 2η

Για το Παλαιόκαστρο λέγανε ότι υπήρχε θαμμένος θησαυρός. Και για την περιοχή του Κάμπου, στη Νερατζιώνα, λέγανε πως σε μια σπηλιά, κοντά στη θάλασσα υπήρχε θησαυρός.

(Κατσούλη-Συμεώνογλου 2002, 195, πληρ. Ελένη Βατίστα-Βαρβαρέσου, Λάχι, Καλλιόπη Δ. Αρώνη, Κάμπος).

Παράδοση 3η

Κάποτε, τα παλιά τα χρόνια έφευγε ένα καράβι από τον Περαιά [Πειραιά], για να πάει στη Μάνη. Τότε πλησίασε τον καπετάνιο και τους ναύτες μια νέα αλλά τυφλή κοπέλα και τους παρακάλεσε να την πάρουν μαζί τους, όπου και αν πηγαίνανε. Στην αρχή ο καπετάνιος αρνήθηκε, μετά όμως από πολλά παρακάλια της κοπέλας... δέχτηκε να την πάρουν μαζί τους και να την βγάλουν όπου τους

έρτει βολικά. Όταν φτάσανε στα ακρογιάλια του Κάβου-Μαλιά, αποφασίσανε να τη βγάλουνε εκεί... Δώκανε λοιπόν στην κοπέλα ψωμί, ελιές και νερό, της ευχηθήκανε «καλή τύχη» και την αφήσανε εκεί [κοντά σε μια σπηλιά]... Τα τρόφιμα και το νερό σωθήκανε... Βρήκε όμως νερό στη σπηλιά και ήπια και πλύθηκε και τότε άρχισε να βλέπει... Ξαφνικά βλέπει πάνω σε ένα απότομο βράχο, ψηλά στο βουνό, να κάθεται μια όμορφη κοπέλα που έλαμπε από θεϊκή λάμψη και να τη χαιρετά... Αυθόρμητα τότε της φωνάζει: «ποιά είσαι σύ; Έλα κοντά μου, γιατί φοβούμαι μοναχή μου». Τότε η κοπέλα της απαντά: «Είμαι η Αγία Ειρήνη. Εγώ σε έκαμα καλά και εδώ πέρα είναι το σπίτι μου. Μη φοβάσαι, γιατί εγώ θα σε βοηθώ πάντα». Αφού είπε τα λόγια αυτά αμέσως η Αγία εξαφανίστηκε. Συγκινημένη η κοπέλα έτρεξε αμέσως ψηλά, για να βρει το μοναστήρι της Αγίας... Όμως δεν βρήκε τίποτα. Κατάλαβε τότε ότι εκεί κοντά θα βρισκόταν θαμμένη η εικόνα της... [Η κοπέλα αργότερα] παντρεύτηκε έναν άρχοντα και του είπε όλη της την ιστορία... Του είπε ότι το μόνο που θα ζητούσε και θα ήθελε [απ' αυτόν] ήταν να πάνε στον Κάβο-Μαλιά, στο μέρος εκείνο όπου είδε την Αγία, να ψάξουν να βρουν οπωσδήποτε την εικόνα της και να χτίσουν εκεί το μοναστήρι της. Ο άρχοντας δεν έφερε καμιά αντίρρηση. Αμέσως πήρε πολλούς εργάτες και πήγαν. Σκάψανε αρκετά και μετά από μερικές μέρες βρήκανε πράγματι την εικόνα της Αγίας και έτσι χτίσανε το μοναστήρι που σώζεται μέχρι σήμερα.

(Σταυριανός 1968, 52-55, πληρ. Ανάργυρος Π. Κούνουπας, Βελανίδια).

Παράδοση 4η

Η θειά μου η Σταματικό ήταν καλόγρια στην Αγία Ειρήνη του Καβομαλιά. Εκεί που έψηνε ψωμί είδε ξαφνικά μια κατσίκα. Την άλλη μέρα το ίδιο. Την τρίτη μέρα άνοιξε την πόρτα, για να μπει η κατσίκα. Ήταν μια αγριόγιδα κι όμως γονάτισε στην καλόγρια και της έγλειφε τα πόδια. Οι καλόγριες την κρατήσανε στο μοναστήρι, αλλά απορούσανε πώς βρέθηκε το ζώο στην ερημιά. Ύστερα από μήνες μάθανε ότι τη γίδα αυτή την είχε τάξει στην Αγία Ειρήνη ο τσοπάνης από τις Μινιώνες, αλλά είχε αμελήσει να την πάει στην Αγία Ειρήνη.

(Κατσούλη-Συμεώνογλου 2002, 251, πληρ. Παναγιώτης Δ. Δελακοβίας, Άγιος Νικόλαος).

Παράδοση 5η

Λένε ότι το χωριό Βελανίδια χτίστηκε από πειρατές. Αυτοί ήταν δύο: Ο Δράκος και ο Γλαντζής, και είχαν και ένα μούτσο. Γι' αυτό οι πιο παλιές οικογένειες στο χωριό ήταν των Δρακιάνων, των Γλαντζιάνων (ίσως προέρχεται από το γλεντζές) και των Μουτσατσιάνων. Η θέση του χωριού βρισκόταν κοντά στον Καβομαλιά,

γι' αυτό και τα περισσότερα κτήματα των οικογενειών αυτών βρίσκονται στα νότια του χωριού, προς τον Άη Μύρο.

(Αλεξάκης 1976, 53, πληρ. Ιωάννης Γλαντζής, Βελανίδια).

Παράδοση 6η

Ένα μέρος στον Καβο-Μαλιά λέγεται Σαρίγκαλης. Το όνομα αυτό έμεινε από τον αρχικουρσάρο Σαρίγκαλη, που είχε τα λημέρια του πάνω στα απόκρημνα βουνά του κάβου. Την εποχή που ήταν τα πειρατικά και τα κουρσάρικα, ο Σαρίγκαλης εγκαταστάθηκε στα ψηλά και απότομα βράχια του Κάβο-Μαλιά και από 'κει λήστευε, μαζί με τους συντρόφους του, όλα τα καράβια που θα τολμούσαν να περάσουν απ' αυτόν τον κάβο. Πάνω στο βουνό είχε τα παλάκια [τροχαλίες] και τους γάντζους του και σ' αυτά κρεμούσε τις βάρκες του... Κάποτε όμως ο Σαρίγκαλης αρρώστησε βαριά και τότε έστειλε τον υπαρχηγό του μαζί με το τσούρμο, για να κουρσέψουν το καράβι που περνούσε, ενώ εκείνος παρακολουθούσε από ψηλά τη μάχη. Για μια στιγμή βλέπει το καράβι να φεύγει και τις βάρκες του να βυθίζονται. Όλα τα τελειώσανε για τον Σαρίγκαλη. Έτσι απελπισμένος, όπως ήταν απ' αυτή την καταστροφή, πέφτει από το βουνό και πνίγεται στη θάλασσα... Σήμερα σώζονται τα παλάκια και τα ράουλα [ροδέλες] που είχε βάλει στους βράχους ο Σαρίγκαλης, για να δένει τις βάρκες του.

(Σταυριανός 1968, 51, πληρ. Ιωάννης Α. Καραντζής, Βελανίδια).

Παράδοση 7η

Παλιά όταν έρχονταν οι Ενετοί (κουρσάροι) στο χωριό (Βελανίδια), είχανε βίγλες, για να βλέπουν τα καράβια. Βιγλίζανε. Έτσι ο κόσμος πήγαινε στον Άη Γιάννη που είχε σιδερένια πόρτα (στην σπηλιά).

(Αλεξάκης 1976:49, πληρ. Βασίλειος Κεφαλάς, Βελανίδια).

Παράδοση 8η

Μια φορά επί Τουρκοκρατίας, οι Έλληνες κλειστήκανε στη Μαυροσπηλιά. Το ασκέρι το τούρκικο περνούσε από κοντά. Τότε ένα μωρό άρχισε να κλαίει. Λένε τότε στη μάνα: «σφάζε σκύλα το μωρό σου, να γλιτώσεις το λαό σου!» Αυτή όμως, μάνα ήτανε, δεν το 'σφαξε. Τους άκουσαν οι Τούρκοι. Έβαλαν φωτιά στην είσοδο της σπηλιάς και τους έπνιξαν από τους καπνούς. Τα κόκαλα των πεθαμένων είναι ακόμα μεσ' στη σπηλιά. Όποιος μπαίνει μέσα τα βλέπει. Η σπηλιά αυτή λένε είναι πολύ μεγάλη. Αρχίζει από το ένα βουνό και βγαίνει στο άλλο, μια ώρα δρόμο.

(Αλεξάκης 1976, 49-50, πληρ. Μανώλης Καρατζής, Βελανίδια).

Παράδοση 9η

Εδώ υπήρχε μια ιστορία στον Καβομαλιά. Ξέρετε εκεί υπήρχε ένα μοναστήρι. Κάποτε είχε καλογήρους. Μένανε. Είναι ωραία εκεί πέρα. Και το ιστορικό, το οποίο ακούμε τώρα, δεν ξέρουμε αν πραγματικά είναι [αλήθεια] ότι κάποτε, λέει, ο αγάς είχε στείλει δύο-τρία ζώα με χρυσό να τα παραλάβει κάποιο βαπόρι που θα 'ρχόταν, κάποιο καϊκι στην Καμμένη (;) Σπηλιά. Ε, εδώ υπάρχει η ιστορία αυτή. Και ότι όταν ήταν [έφθασαν] εδώ, ήταν φουρτούνα. Θεώρησαν καλό λοιπόν να επιστρέψουν εκεί. Είχαν φύγει και κάθισαν σε μια σπηλιά από κάτω. Τους σκότωσε, λέει, ο αγάς αυτός, όταν το 'μαθε... Μέχρι προ λίγα χρόνια φαίνονταν τα σπίτια από κάτω. Εδώ ήταν έδρα των πειρατών.

(Αλεξάκης 1999, 197-198, Άγιος Νικόλαος).

Παράδοση 10η

Εδώ ήταν αυτός ο πειρατής ο μεγάλος... που λέει ότι είχε πεθάνει και έβγαине με το φανάρι, ο Βουλολιώργης. Αυτός δεν ξέρω από πού ήταν. Αυτόν τον βρήκανε φαγωμένο από κάποιο λύκο, λέει. Εκεί μέσα βρήκε ο Ζαχαρίας κονσταντινάτο [νόμισμα]. Εκεί ζωνότανε κοντά οι νάβες [μεγάλα πλοία]. [ό]που ανάβανε φωτιές. Τότε ήταν οι νάβες. Ζωνότανε ανάβανε φωτιές απάνω οι πειρατές και τους πετοκαβανε και τους ληστεύανε. Είναι ένα μέρος που το λένε Κλεστόβραχο. Είναι ένα, των πειρατών ορμητήριο. Βρωμώντας [το βουνό] και βοδίαζε. Και ήταν βασιλιάς εκεί...

(Αλεξάκης 1999, 198-199, Άγιος Νικόλαος).

Παράδοση 11η

Ήταν ο Βουλολιώργης ένας αναρχικός και ο Κοπανάς από το Λάχι. Παπαδάκος; λεγότανε ο Κοπανάς. Αλλά ο Κοπανάς δήλωσε μετάνοια, πήρε αμνηστία και πέθανε σπίτι του... Συνελήφθη ο Βουλολιώργης και τον εκτελέσανε αλλά βρικολάκιασε και πήγαινε και χτύπαγε την πόρτα του Κοπανά στο Λάχι, για να του ανοίξει. Λέει η γυναίκα του: «μα τον έχουνε κρεμάσει!» Ο Κοπανάς εμούτζωσε τον Βουλολιώργη και είπε «Σαββατιανός λύκος», δηλ. ότι έχει γεννηθεί Σάββατο [είναι κατάρα αυτό]. Και τον βρήκανε μετά από δυο μέρες. Βρήκανε το λείψανό του κατακρεουργημένο. Τον είχανε ξεσχίσει τα όρνια.

(Αλεξάκης 1999, 318-319, πληρ. Νίκος Δαμιανάκης, Άγιος Νικόλαος).

Παράδοση 12η

Την Αγία Βαρβάρα λένε την έκτισε ο μπάρμπα-Δημήτρης, όπως τον λέγανε. Είναι το ιστορικό, όπως θα το 'πω. Ότι είχε πέσει μια μεγάλη αρρώστια η πανούκλα.

Επήγε λέει στον ύπνο του... Εκεί επάνω, πρωτομπαίναμε στην εκκλησία, ήταν ένα μαντράκι. Είχε γίδια, λοιπόν αυτός, είχε τα γιδάκια τότε ήταν άγρια όλα, εκείνα εκεί. Του παρουσιάζεται προς την ανηφόρα μια γυναίκα, και του λέει. Πάει ο δρόμος εδώ για Βελανίδια. Όχι της λέει. Από πού πάει; Από εκεί, [θα] κατέβεις... Εσύ ποιά είσαι; Είμαι η γρίπη. Δεν με αφήνει να περάσω από 'δώ [για το χωριό Άγιο Νικόλαο] μια γυναίκα, η Αγία Βαρβάρα. Πήγε τότε στα Βελανίδια. Πεθάνανε όχι λίγοι. Δεν πέρασε από εδώ. Και εδώ δεν πείραζε. Από εκεί τότε είπαν Αγία Βαρβάρα. Η Αγία Βαρβάρα ήταν πιο κοντά, δεν ήταν τόσο μακριά. Και κατόπιν το χωριό μεγάλωσε.

(Αλεξάκης 1999, 213-215, πληρ. Νίκος Δαμιανάκης, Άγιος Νικόλαος).

Παράδοση 13η

Ήταν πιο αραιοχτισμένο το χωριό [Άγιος Νικόλαος]. Εδώ εγκατασταθήκανε, γιατί ήταν αόρατο από τους κουρσάρους. Και τελευταία από τους Μανιάτες. Η τελευταία επιδρομή των Μανιατών έγινε μετά το 1865, το '70. Ήρθανε του προπάππου μου του γαμπρού και πήρανε μια κατσικάδα. Και τους λέει γιατί το κάνετε αυτό; Δεν έχω ούτε σουγιά, να είχα θα λογαριαζόμασταν. Του απάντησαν αισχρά. Ανεβαίνει λοιπόν, δε χάνει καιρό, γεμίζει τη φιτίστρα (καρυσόφιλο) και τραυμάτισε δύο από τους οποίους ένας πέθανε καθ' οδόν. Ο άλλος πέθανε... Και μου έλεγε ο πεθερός μου, όταν πηγαίνανε και ψαρεύανε στο Γύθειο ότι λέγανε: «Έχει Λιβαναίους να βγάλουμε το άχτι μας; Μας φάγανε αυτοί δυο παλικάρια». «Μα εσείς πήγατε για πλιάτσικο». «Εμείς έχουμε ξερότοπο και πεινάμε». Ήταν δικαιολογημένοι δηλαδή.

(Αλεξάκης 1999, 290-291, πληρ. Νίκος Δαμιανάκης, Άγιος Νικόλαος).

Παράδοση 14η

Ένα βοσκόπουλο έβοσκε τα πρόβατά του πάνω στο βουνό της Αγίας Ειρήνης. Κάποια μέρα βλέπει ένα τούρκικο καράβι να αγκυροβολεί στην παραλία του Άη Γιώργη. Βγήκαν πέντε άτομα και πήγαν μέσα στην εκκλησία του Αγίου. Μετά από αρκετή ώρα γύρισαν πάλι στο καράβι κι εκείνο ξεκίνησε να φύγει. Μόλις όμως ανοίχτηκε λίγο το καράβι, εντελώς ξαφνικά αναποδογυρίστηκε και βυθίστηκε ολόκληρο. Η θάλασσα όμως ήταν τόσο μπουνάτσα που το βοσκόπουλο δε μπόρεσε να καταλάβει και να εξηγήσει γιατί να βουλιάζει το καράβι. Τρέχει αμέσως το βοσκόπουλο και πηγαίνει στην εκκλησία του Αγίου. Τότε με καημό βλέπει ότι οι Τούρκοι έσκαψαν και χόλασαν τα μάτια από τις εικόνες που ήταν ζωγραφισμένες μέσα στο μοναστήρι. Τώρα κατάλαβε το βοσκόπουλο, γιατί βούλιαξε το καράβι. Ο Άη Γιώργης τους τιμώρησε.

(Σταυριανός 1968, 59, πληρ. Σωτήρης Π. Βλάχος, Βελανίδια).

Παράδοση 15η

Η Μέγα Χώρα ήταν μια πολυάνθρωπη πολιτεία ξακουστή σε όλη την επικράτεια, την εποχή εκείνη... Λέγεται ότι στη Μέγα Χώρα υπήρχαν εβδομήκοντα εκκλησίες, αριθμός φανταστικός με τα σημερινά δεδομένα... Ότι ήθελες εύρισκες στη Μέγα Χώρα. Όλα άφθονα, όλα πλούσια, όλα μεγάλα. Μα να που τα άφθονα και τα πλούσια και τα μεγάλα βγήκαν σε κακό κι ερήμαζαν τον άμοιρο τον τόπο. Βέβαια αν ήταν φτωχός, ποιός θα τον κοίταζε... Οι κουρσάροι που πλούτο πάντα ζηταγαν κι ερήμαζαν όλα τα Βάτικα τον παλιό καιρό, ήλθαν κι εχάλασαν κι αυτή τη χώρα. Ήταν μολογάνε, γιορτή μεγάλη στη Χώρα κι όλος ο ντουινιάς, άντρες και γυναίκες και παιδιά ήσαν μαζωμένοι κι εχόρευαν στην αλώνα τ' Άη Νικόλα. Ψυχή δεν έμεινε σε σπίτι μέσα... Στο απέναντι βουνό άρχισαν να ξεπροβάλλουν λίγοι-λίγοι από το μεγάλο ασκέρι των κουρσάρων... [Στο βουναλάκι αντίκρυ από το σημερινό χωριό] δόθηκε μεγάλη μάχη με αποτέλεσμα να σκοτωθούν σχεδόν όλοι οι άντρες της Μέγα Χώρας. Οι αιμοσταγείς κουρσάροι στο τέλος πληρώνοντας ακριβό τίμημα επικράτησαν. Αρπαζαν πλούτη, γυναικόπαιδα και τη βασιλοπούλα και πήγαν στο ανάθεμα.

(Κοντός 1994, 11-16, Καστανιά)

Σχολιασμός και συμπεράσματα

Από τις λαϊκές παραδόσεις που παρατέθηκαν προκύπτει ότι αυτές κινούνται γύρω από καθορισμένους άξονες. Βασικός πάντα άξονας είναι η διπλή επικινδυνότητα του Καβομαλιά. Από τις φυσικές ή υπερφυσικές δυνάμεις και από τους ανθρώπους, τους πειρατές δηλαδή.

Στο λαϊκό φαντασιακό, όπως φαίνεται από τις παραδόσεις παρουσιάζεται το ακρωτήρι σαν να είναι στοιχειωμένο (πρβ. και την τοπική παραλλαγή του τραγουδιού για το βουνό της Αγίας Ειρήνης¹⁷. Σε κάθε κακοκαιρία πιστεύεται ότι τα στοιχεία/στοιχεία της φύσης λυσομανούν, μαίνονται δηλ. πάνω από το ακρωτήρι. Έτσι διαμορφώνονται κάποιες μαγικοθησκευτικές πρακτικές, για να παύσει η κακοκαιρία (βοριάς που φυσούσε πάνω από μήνα), π.χ. στα Βελανίδια το ρίζιμο του λαδιού από το καντήλι της Παναγίας της Έλωνας από τρεις Μαρίες ή τρεις Σταματίνες στη θάλασσα, «για να γίνει λάδι», και άλλες μιμητικές μαγικές πράξεις, όπως το έθιμο του «Κούκλου» με την επωδή του «Κούκλου η μάνα πέθανε» κ.λπ.¹⁸. Η φαντασία των κατοίκων σε τέτοιες στιγμές βρίσκεται

17. Ασπασία Κατσούλη-Συμεώνογλου, *Βάτικα, η πατρίδα μου. Από το λαϊκό πολιτισμό των Βοιών*. Πιτσιλός, Αθήνα, 2002, σελ. 226-227.

18. Ε. Π. Αλεξάκης, *Λαογραφική αποστολή στο Νομό Λακωνίας / Βάτικα* (Κ.Λ., χρο

σε έξαρση ότι δράκοντες πολεμούν στο ουρανό και κεραυνοί σκοτώνουν άσπρα φίδια¹⁹. Η αντίληψη αυτή βέβαια έχει γενικότερη διάδοση στην Ελλάδα και στο Βαλκανικό χώρο²⁰. Ίσως όμως εδώ να συνδέεται και με τις αντίπνοιες των σφοδρών ανέμων.

Ένας άλλος άξονας είναι οι πειρατές που ασφαλώς και αυτός έχει σχέση με το φυσικό τοπίο και το γεωγραφικό χώρο, από όπου υπήρχε η δυνατότητα ελέγχου και των τριών πελάγων και παρακολούθησης των διερχόμενων πλοίων. Το ακρωτήριο ήταν το καταφύγιο και το καρτέρι πειρατών και κουρσάρων. Ο κίνδυνος από τους πειρατές όμως εδώ είναι ανεστραμμένος. Και οι ίδιοι οι κάτοικοι ασκούν μερικές φορές την πειρατεία ή πειρατές ιδρύουν χωριά²¹. Το άναμμα παραπλανητικών πυρών στο βουνό, για να παρασύρουν τα πλοία στα βράχια ήταν μια γενική πρακτική τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οπότε η πειρατεία βρισκόταν σε έξαρση, π.χ. τη συναντάμε και στη Μάνη. Ίσως όμως να ήταν και από ακόμα παλαιότερα. Αλλά τα χωριά υφίσταντο τις επιδρομές των πειρατών και των κουρσάρων ή τις επιδρομές Τούρκων και Αλγερίνων. Ακόμα και πειρατικές επιδρομές Μανιατών αναφέρονται μέχρι τελευταία (στα μέσα του 19ου αιώνα). Ο κίνδυνος αυτός ήταν και ο λόγος που έχτιζαν τα χωριά τους ψηλότερα ή μέσα στις λαγκαδιές (Άγιος Νικόλαος, Βελανίδια, Κάτω Καστανιά κ.λπ.). Επίσης ευρύτερη διάδοση έχει και η παράδοση κατά την οποία με θαυματουργό τρόπο βυθίζεται το πλοίο των Τούρκων ή των κουρσάρων²².

Η λαϊκή παράδοση για τους πειρατές και τους κουρσάρους είναι πλουσιότερη στην Ελλάδα με τις τεράστιες ακτογραμμές και τις εκατοντάδες νησιά και μικρονήσια. Το μοτίβο της μάνας και του μωρού της στη σπηλιά το βρίσκουμε σε πολλές περιοχές της χώρας. Όπως και το κάψιμο με θειάφι ή η θανάτωση με καπνούς των κατοίκων που είχαν βρει καταφύγιο μέσα στη σπηλιά. Η πα-

3892/1976, σ.77-78), Ε. Π. Αλεξάκης, «Οικιστική εξέλιξη στο Δήμο Βοιών (Βάτικα) Λακωνίας. Ποιμνιοκατούνες, σπιτοκατούνες, χωριά (1700-2000), *Λακωνικά Σπουδαί* 18 (2006), σελ. 269-316.

19. Κατσούλη-Συμεώνογλου, *ό.π.*, σελ. 159.

20. Ε. Π. Αλεξάκης, «Μια περιέργη παράδοση δρακοντοκτονίας από την Επίδαυρο Λιμνήρα Λακωνίας», στο *Ταυτότητες και ετερότητες. Σύμβολα, συγγένεια, κοινότητα στην Ελλάδα-Βαλκάνια*. Δωδώνη, Αθήνα 2001, σελ. 216-227.

21. Αλεξάκης, *Λαογραφική αποστολή, ό.π.*, σελ. 53 και Ε. Π., Αλεξάκης, *Λαογραφική αποστολή στο Νομό Λακωνίας / Βάτικα* (Κ.Λ., χρο 4813/1999, σ. 198-199), Ν. Γ. Σταυριανός, *Τα Βελανίδια Βοιών Λακωνίας* (Κ.Λ., χρο 4123/ 1979, σ. 51).

22. Βλ. Στ. Δ. Ήμελλος, *Η περί πειρατών λαϊκή παράδοση*. Διδακτορική διατριβή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Εν Αθήναις 1968, σελ. 85-99. Και γενικότερα Νίκος Α., Κεφαλληνιάδης, *Πειρατεία. Κουρσάροι στο Αιγαίο*, Φιλιππότης, Αθήνα 1984.

ράδοση είναι μερικές φορές αιτιολογική λόγω των οστών, τα οποία βρίσκονται συχνά μέσα στις σπηλιές που μπορεί όμως να προέρχονται και από παλαιότερες ταφές²³.

Ένας άλλος άξονας είναι οι θησαυροί. Άλλωστε πώς θα μπορούσαν να υπάρχουν πειρατές χωρίς θησαυρούς. Αλλά εδώ το μοτίβο αυτό συνδέεται και με την παρουσία ερειπίων, όπως στο Κλεφταύλακο (Αγία Μαρίνα) και επομένως με εξαφανισθείσες πόλεις. Δεν είναι τυχαίο ότι η λαϊκή παράδοση κάνει λόγο για θησαυρούς στο Παλαιόκαστρο όπου κατά τους αρχαιολόγους βρισκόταν ή αρχαία πόλη Ήτις²⁴, αλλά και στη σπηλιά στην Νεραντζιώνα, κοντά στο Παυλοπέτρι, όπου έχουν βρεθεί μυκηναϊκοί τάφοι.

Πράγματι η αρχαιολογική έρευνα έχει εντοπίσει ορισμένες αρχαίες πόλεις της περιοχής αλλά η έρευνα ακόμα συνεχίζεται. Η Αντωνιάδη-Μπιμπίκου εξάλλου στο χάρτη της δείχνει ότι υπήρχαν ερημωμένα χωριά στην ευρύτερη περιοχή του Καβομαλιά και των Βατικών²⁵. Αλλά και η ζωντανή λαϊκή παράδοση μας δίνει τέτοιες πληροφορίες. Π.χ. η Μέγα Χώρα στην Πάνω Καστανιά, το χωριό που βρισκόταν στον Άγιο Παντελεήμονα κοντά στα Βελανίδια, το χωριό, που βρισκόταν στον Άγιο Γεώργιο Βαβύλα (θέση Πάλιοχωρι) και κατά μια παράδοση καταστράφηκε από τον Μπαρμπαρόσσα, το 1540. Κάτοικοί του, σύμφωνα με άλλη παράδοση, ίδρυσαν αργότερα το χωριό Αγίας Νικόλαος²⁶.

Όλα τα παραπάνω συνδέονται στενά και με την πληθώρα των σπηλαίων στην περιοχή του Καβομαλιά. Τα σπήλαια για τους Βατικιώτες αποτελούσαν πάντα ένα μυστήριο. Τα σπήλαια χρησιμοποιούν για κατοικίες και για καταφύγια. Ήταν όμως και ορμητήρια πειρατών. Ήταν γαοί, έκρυβαν θησαυρούς κ.λπ. Μεγάλος αριθμός παραδόσεων διατρέχουν την έννοια σπήλαιο.

Ο λαϊκός πολιτισμός έχει δώσει απάντηση με τις μαγικοθησκευτικές του πρακτικές για τον εξανθρωπισμό του άγριου χώρου και την μετατροπή του σε τόπο και σε τοπίο. Ο τόπος και το τοπίο προϋποθέτουν, όπως ήδη ανέφερα, την ανθρώπινη παρέμβαση, είτε με το κτίσιμο χωριών είτε με την εξημέρωση του αγρίου περιβάλλοντος με τις καλλιέργειες και άλλες εγκαταστάσεις (στον Κα-

23. Πρβ. Ημέλλος, *ό.π.*, σελ. 29-46.

24. Πίκουλας, *ό.π.*

25. Ελένη Μπιμπίκου-Αντωνιάδη- Αντωνιάδη Ελένη, *Προβλήματα Ιστορίας. Βυζαντινά, Μεταβυζαντινά*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 63, 64.

26. Ιωάννης Γ. Κοντός, *Ένας Καστανιώτης θυμάται*, Εκδόσεις «Σ., Βογιατζή & Σία» Ο.Ε. Αθήνα 1994, σελ. 11-16, Αλεξάκης, *Λαογραφική αποστολή (1976)*, *ό.π.*, σελ. 199, Ε. Π. Αλεξάκης, «Οικιστική εξέλιξη στο Δήμο Βοιών (Βάτικα) Λακωνίας. Ποιμνιοκατούνες, σπιτοκατούνες, χωριά (1700-2000)», *Λακωνικά Σπουδαί* 18 (2006), σελ. 285-286.

βομαλιά υπήρχαν χωράφια, μαντριά σε σπηλιές/στανοτόπια, ποιμνιοκατούνες και βοσκότοποι, π.χ. τα τοπωνύμια Ζόμπολος και Κότωνας προέρχονται από κτηνοτρόφους που είχαν εκεί τα βοσκοτόπια τους) είτε με τον καθαγιασμό, κτίζοντας δηλ. εξωκλήσια (ξωμονάστηρα)²⁷. Δηλαδή, αν για την προστασία των ναυτικών υπάρχουν οι φάροι, η προστασία επιτυγχάνεται στο φαντασιακό και με το κτίσιμο ιερών, εξωκλησιών, μοναστηριών, εικονοστασίων. Τα εξωκλήσια ιδιαίτερα της Αγίας Βαρβάρας και του Αγίου Χαραλάμπους προστατεύουν και από τις αρρώστιες, π.χ. την ευλογιά, τη γρίπη, την πανώλη, δεν είναι τυχαίο λοιπόν ότι τα συναντάμε συχνά σε παράλια μέρη, όπου ευκολότερα εισέρχονται αυτές οι ασθένειες σε κατοικημένους χώρους.

Η ακτή λοιπόν του Καβομαλιά προστατεύεται από τα εξωκλήσια του Προφήτη Ηλία, της Αγίας Μαρίνας (το όνομά της στα λατινικά σημαίνει Θαλασσί-νι), παλιότερα των Ταξιαρχών, του Αγίου Γεωργίου και το μοναστήρι της Αγίας Ειρήνης. Έχει σημασία επομένως η επιλογή αυτών των αγίων. Σημειώνω ότι οι στρατιωτικοί άγιοι Άγιος Γεώργιος και Άγιος Δημήτριος φυλάσσουν και το ιερό των ναών, γι' αυτό απεικονίζονται στις πλάγιες θύρες του. Το ίδιο ισχύει και με τους αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ.

Ο Προφήτης Ηλίας εξάλλου είναι δρακοντοκτόνος, όπως και ο Άγιος Γεώργιος. Η Αγία Μαρίνα επίσης νίκησε το διάβολο που της παρουσιάστηκε με μορφή δράκοντα. Η δε Αγία Ειρήνη (πριν βαφτιστεί χριστιανή με το όνομα Ειρήνη, είχε το αρχαίο πολυσήμαντο όνομα Πηνελόπη) και να σημαίνει αυτό, σε σχέση με την πίστη ότι αγναντεύει τα πελάγη και προστατεύει τα πλοία) λατρεύεται κατεξοχήν σε όλα τα ελληνικά νησιά και τα παράλια μέρη, γιατί πιστεύεται ότι ειρηνεύει τη θάλασσα και ότι προφυλάσσει από τους κινδύνους. Άλλωστε, η πίστη ότι η Αγία Ειρήνη κάθεται στο βράχο του Καβομαλιά και προστατεύει τα διερχόμενα πλοία είναι ευρύτατα διαδεδομένη στα χωριά των Βατικών.

Η κρητική λατρεία πάλι του Αγίου Μύρωνος, που πρέπει να έφθασε στην περιοχή του Καβομαλιά με Κρήτες φυγάδες δεν είναι άσχετη με τη θάλασσα, καθώς ο Άγιος στο συναξάρι του αναφέρεται ότι είχε την ικανότητα να ελέγχει με τη ράβδο του τα ύδατα. Το θαύμα του Αγίου Θωμά ουσιαστικά είναι στοιχείο από το βίο του Αγίου Μύρωνος κι αυτό όμως προερχόμενο από την Παλαιά Διαθήκη (πρβ. το θαύμα του διαχωρισμού των υδάτων από τον Μωυσή στην Ερυθρά Θάλασσα). Και ο Άγιος Γεώργιος όμως πιστεύεται ότι προστατεύει τα

27. Α.-Φ. Λαγόπουλος, *Ο Ουρανός πάνω στη Γη. Τελετουργίες καθαγιασμού του ελληνικού παραδοσιακού οικισμού και η προέλευσή τους*, Οδυσσέας, Αθήνα 2002, Lucia Nixon, *Making a Landscape Sacred. Outlying Churches and Icon Stands in Sphakia, Southern Crete*. Oxbow Books, Oxford 2006.

νερά και ελευθερώνει τους αιχμαλώτους. Όλη δηλ. η περιοχή του ακρωτηρίου φυλάσσεται από στρατιωτικούς ή πολεμιστές αγίους και αθλοφόρες αγίες που επιπλέον συνδέονται με το νερό. Δηλαδή, έξω από τα σύνορα του Καβομαλιά συνωνοποιούνται όλες οι κακοποιές δυνάμεις φυσικές και υπερφυσικές.

Γι' αυτό ακριβώς το λόγο και κατά την αρχαιότητα, υπήρχαν τα ιερά και τα αγάλματα των θεών Ποσειδώνα και Απόλλωνα, που πιστεύω πρέπει να ήταν ορατά από τους ναυτικούς εκείνης της εποχής, ώστε να διατηρούν το θάρρος τους και την ελπίδα, για να αντιπαλαίνον στις αντίξοες καιρικές συνθήκες.

Η εξημέρωση του τόπου γίνεται και με την ανεύρεση νερού, με τη δύναμη αγίων προσώπων, όπως ο Άγιος Θωμάς. Το νερό δίνει τη δυνατότητα για εγκατάσταση ανθρώπων, για καλλιέργειες, για κτηνοτροφία και άλλες δραστηριότητες που μετατρέπουν τον άγριο χώρο σε τόπο και τοπίο.

Κλείνοντας, γενικά όλη η περιοχή από τη μια είναι άκρως επικίνδυνη σε φυσικό και μεταφυσικό επίπεδο αλλά από την άλλη και άκρως καθαγιασμένη, με τις σκήτες, τα μοναστήρια και τα εξοικλήσια του, ασφαλώς για τους πρώτους λόγους. Γι' αυτό, ονομάστηκε και Μικρό Άγιο Όρος, έστω και αν κάποιοι, θεώρησαν την ονομασία υπερβολική.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Βιβλιογραφία

ΑΘΗΝΩΝ

Αλεξάκης Ε. Π., *Λαογραφική αποστολή στο Νομό Λακωνίας / Βάτικα* (χφη συλλογή στο ΚΕΕΛ, αρ. 3892/1976).

Αλεξάκης Ε. Π., *Λαογραφική αποστολή στο Νομό Λακωνίας / Βάτικα* (χφη συλλογή στο ΚΕΕΛ, αρ. 4813/1999).

Αλεξάκης Ε. Π., «Μια περίεργη παράδοση δρακοντοκτονίας από την Επίδαυρο Λιμηρά Λακωνίας», στο *Ταυτότητες και ετερότητες. Σύμβολα, συγγένεια, κοινότητα στην Ελλάδα-Βαλκάνια*. Δωδώνη, Αθήνα 2001, σ. 216-227.

Αλεξάκης Ε. Π., «Οικιστική εξέλιξη στο Δήμο Βοιών (Βάτικα) Λακωνίας. Ποιμνιοκατούνες, σπιτοκατούνες, χωριά(1700-2000), *Λακωνικά Σπουδαί* 18 (2006), σ. 269-316.

Αλεξάκης Ε. Π., Μ. Βραχιονίδου, Α. Οικονόμου (επιμ.), 2008. *Ανθρωπολογία και συμβολισμός στην Ελλάδα*. Έκδοση Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας, Αθήνα 2008.

Αλεξάκης Ε.Π., «Ανθρωπολογικές διαδρομές στο συμβολικό και το φαντασιακό: ρήξεις και συγκλίσεις», στο Αλεξάκης, Βραχιονίδου, Οικονόμου (επιμ.), *Ανθρωπολογία και συμβολισμός στην Ελλάδα*. Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2008, σ. 11-41.

Αλεξάκη Ευγενία, *Πρόλογος στο φυλλάδιο της ζωγραφικής έκθεσης τοπίου του Μίλτου Γκολέμα, «Κάτω από τον Ουρανό»*. Zoumboulakis Galleries, Αθήνα [2011].

Alexakis E. P., «Women, serpents and water: “Paradise Lost” at Mourgana in Thesprotia of Σχίτης (Greece)» στο *Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptations. Proceedings of the 15th Congress of the International Society for Folk Narrative*

- Research*, June 21-27, 2009 Athens, Scholarly Supervision: Aikaterini Polymerou-Kamilaki, Editorship Committee: Aikaterini Polymerou-Kamilaki, Evangelos Karamanes, Ioannis Plemmenos, Publications of the Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens - 31, Athens 2014, vol. I, σ. 1-14.
- Bintliff John, «The Implication of a Phenomenology of Landscape», Eckart Olshausen/ Vera Sauer (επιμ.), *Die Landschaft und die Religion*. Stuttgart, Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums (2005). Franz Steiner Verlag Stuttgart 2009, σ. 27-45.
- Buxton R., «Imaginary Greek Mountains», *Journal of Hellenic Studies* 112 (1992), σ. 1-15.
- Buxton R., *Όψεις του φανταστικού στην αρχαία Ελλάδα. Η μυθολογία και τα συμφραζόμενά της* (μτφ. Τ. Τυφλόπουλος), University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002 [1994].
- Γεωργουδής Παναγιώτης Ι., «Η Ποιητική του Βατικιώτικου Τοπίου», *Αρέσκουσα* 1(1999), σ. 75-77.
- Carter Erica, James Donald & Judith Squires (επιμ.), *Space and Place. Theories of Identity and Location*. Lawrence Wishart, London 1993.
- Gunnell Terry (επιμ.), *Legends and Landscape*, University of Iceland Press, Reykjavik 2008.
- Hirsch Eric and Michael O' Hanlon (επιμ.), *The Anthropology of Landscape. Perspectives on Place and Space*. Clarendon Press, Oxford 1997.
- Hirsch Eric, «Introduction. Landscape: Between Place and Space» στο Eric Hirsch and Michael O' Hanlon (επιμ.), *The Anthropology of Landscape*, σ. 1-30.
- Ήμελλος Στ. Δ., *Η περί πειρατών λαϊκή παράδοση*. Διδακτορική διατριβή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Εν Αθήναις 1968.
- Κασιμάτη Μαριλένα Ζ., «Η μεταμόρφωση του τοπίου σε καλλιτεχνικό δημιούρημα» στο *Η Ολλανδική Τοπιογραφία του 17^{ου} αιώνα*. ΥΠΠΟ Εθνική Πινακοθήκη, Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Αθήνα 1985, σ. 22-24.
- Κατσούλη-Συμεώνογλου Ασπασία, *Βάτικα, η πατρίδα μου. Από το λαϊκό πολιτισμό των Βοιωτών*. Πιτσιλός, Αθήνα 2002.
- Κεφαλληνιάδης Νίκος, Α., *Πειρατεία. Κουρσάροι στο Αιγαίο*. Φυλιππότης, Αθήνα 1984.
- Κοντός Ιωάννης Γ., *Ένας Καστανιώτης θυμάται*. Εκδόσεις «Σ. Βογιατζή & Σία» Ο.Ε., Αθήνα 1995.
- Karamanes Evangelos, «Space and imaginary in the legends of Aspropotamos region. Prefecture of Trikala, Thessalia, Greece» στο *Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptations. Proceedings of the 15th Congress of the International Society for Folk Narrative Research*, June 21-27, 2009 Athens, Scholarly Supervision: Aikaterini Polymerou-Kamilaki, Editorship Committee: Aikaterini Polymerou-Kamilaki, Evangelos Karamanes, Ioannis Plemmenos, Publications of the Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens - 31, Athens 2014, vol. II, σ. 65-76.
- Λαγόπουλος Α.-Φ., *Ο Ουρανός πάνω στη Γη. Τελετουργίες καθαγιασμού του ελληνικού παραδοσιακού οικισμού και η προέλευσή τους*. Οδυσσέας, Αθήνα 2002.
- Μπελαβίλιας Νίκος, «Η αστική και αγροτική μορφολογία στις περιηγητικές και χαρτογραφικές πηγές», στο Παναγιώτης Ν. Δουκέλης (επιμ.), *Το Ελληνικό Τοπίο. Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τόπου*. Εστία-Κολλάρος και Σία, Αθήνα 2005, σ. 163-186.
- Μπιμπίκου-Αντωνιάδη Ελένη, *Προβλήματα Ιστορίας. Βυζαντινά, Μεταβυζαντινά. Ελληνικά Γράμματα*, Αθήνα 1996.

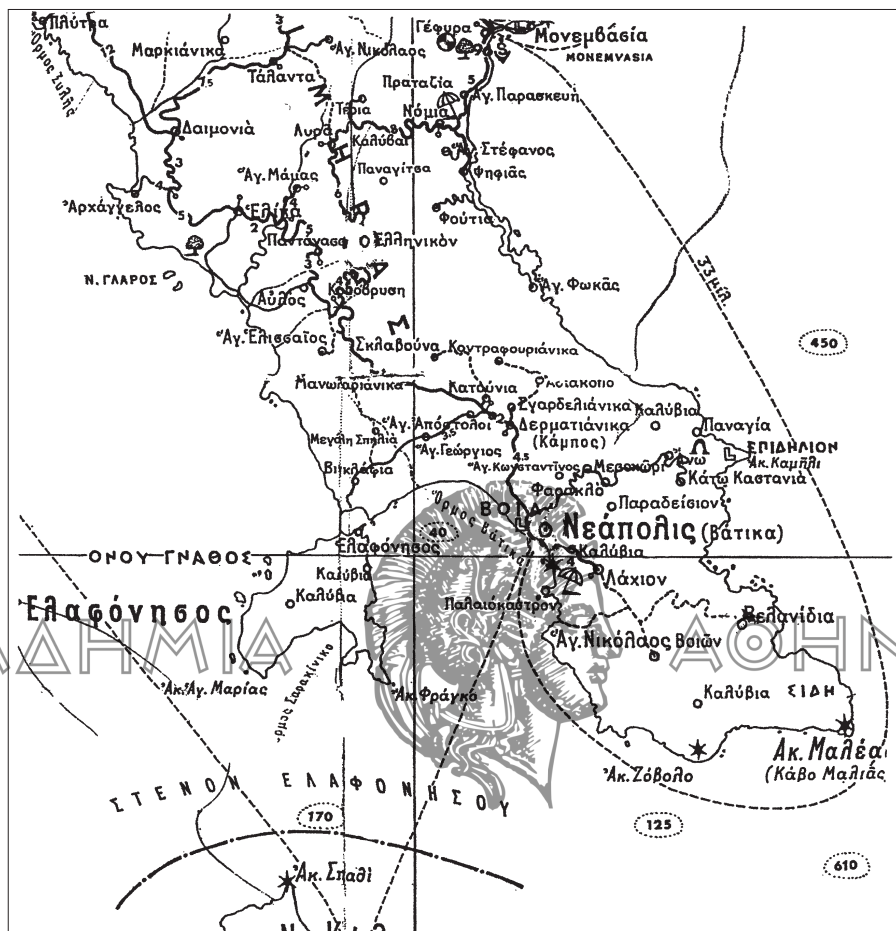
- Muir Richard, «Geography and the History of Landscape: Half a Century of Development as Recorded in the Geographical Journal», *The Geographical Journal* 164/2 (1998), σ. 148-154.
- Nixon Lucia, *Making a Landscape Sacred. Outlying Churches and Icon Stands in Sphakia, Southern Crete*. Oxbow Books, Oxford 2006.
- Παπαχριστοφόρου Μαριλένα, «Αφηγηματικότητα, χώρος: συνομιλώντας με ένα νησιώτικο τοπίο», στο Αλεξάκης, Βραχιονίδου, Οικονόμου (επιμ.), *Ανθρωπολογία και συμβολισμός*, σ. 283-307.
- Papachristoforou Marilena, 2006. «Légends et lieux en partage: Le cas d' une communauté insulaire en Grèce », *Fabula* 47, no ½ (2006), σ. 33-43.
- Papachristoforou Marilena, «Traces of Old Legends in a Modern Local Tradition», <http://www.folklore.ee/folklore/vpl40/greece.pdf>:73-86. Ανάρτηση έτος 2008.
- Polymerou-Kamilaki Aikaterini, «Water Management in Myths and Legends of the Greek People», στο *Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptations. Proceedings of the 15th Congress of the International Society for Folk Narrative Research, June 21-27, 2009 Athens*, Scholarly Supervision: Aikaterini Polymerou-Kamilaki, Editorship Committee: Aikaterini Polymerou-Kamilaki, Evangelos Karamanes, Ioannis Plemmenos, Publications of the Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens – 31, Athens 2014, vol. II, σ. 1-21.
- Polymerou-Kamilaki Aikaterini, Karamanes Evangelos, Plemmenos Ioannis (επιμ.), *Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptations. Proceedings of the 15th Congress of the International Society for Folk Narrative Research, June 21-27, 2009 Athens*, Publications of the Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens – 31, Athens 2014.
- Πίκουλας Γ. Α., «Η Χερσόνησος του Μαλέα: Απολογισμός και προοπτικές. Σχεδιάγραμμα έρευνας», *Αρέσκουσα* 2 (2002), σ. 229-246.
- Πολίτης Νικόλαος Γ., *Παραδόσεις*, τόμ. Α΄ και Β΄. Εν Αθήναις 1904.
- Σταυριανός Ν. Γ., *Τα Βελανίδια Βοιών Λακωνίας* (αδημ. χρημ. συλλογή στο Κέντρο Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, αρ.4123/1979).
- Συμεωνίδης Νικ. Κ. «Στρωματογραφικά και παλαιοντολογικά έρευνα επί των νεογενών σχηματισμών της Λακωνίας ιδία των περιοχών Νεαπόλεως (επαρχία Επιδαύρου Λιμηράς) και της έναντι κειμένης νησίδος Ελαφονήσου», *Αρέσκουσα* 2 (2002), σ. 247-280.
- Tangerlini Timothy R., «“It Happened Not Too Far From Here...” A Survey of Legend. Theory and Haractiration», *Western Folklor* 49 (1990), σ. 371-390.
- Τάντουλος Αντώνιος, « Η πρώτη χαρτογράφηση της χερσονήσου του Μαλέα και των κοντινών νησιών, μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας (1477-1528)», *Αρέσκουσα* 1 (1999), σ. 227-246.

SUMMARY

ELEFTHERIOS P. ALEXAKIS

Folk Legends and landscape at the Cape of Maleas (Peloponnese). An Anthropological - Semiological Approach to the Imaginery

The aim of this study is to present an anthropological-semiological approach of the landscape at Cape Maleas (Cavomalias) in Peloponnese in relation to the popular imaginary and through the folk legends of the inhabitants of Vatica, a region near Cape Maleas. After a short description of the geography and the topography of Cape Maleas, a number of local folk legends are presented from the villages Velanidia, Aghios Nikolaos, Lachi, Kampos and Kastania. The analysis and the comparison of these legends show that the inhabitants perceive Cape Maleas as a haunted and dangerous place because of the pirates' activities in older times and the bad weather conditions that prevail in the region. So in order to annihilate danger and to protect themselves against all odd the inhabitants have built there shrines, country chapels and monasteries.

Χερσόνησος του Πάρωνα (Λακωνία).

Η περιοχή του Καβομαλιά.